

УДК 811.111'373

Л. А. ЗАКРЕНИЦЬКА
(Хмельницький, Україна)

СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ ПОЛІМОРФЕМНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ХРИСТИАНСЬКОГО БОГОСЛОВ'Я)

Досліджено семантичну структуру англійських поліморфемних термінів християнського богослов'я. Описано семантичні моделі різних словотвірних типів на основі семантичної мови RX-кодів в її аналітичному варіанті. Визначено рейтинг найуживаніших семантичних моделей за категоріями, характерними для окресленої групи термінів семантичною моделлю та релатемою.

Ключові слова: семантична модель, релатема, лексико-семантична категорія, словотвірний тип, категорія “властивість”, категорія “тіло”, категорія “рух”.

Сьогодні переважну частину лінгвістичного фонду формує фахова лексика. Тому одним із завдань лінгвістів є вивчення уже сформованих структурно й семантично термінологічних найменувань, а також сприяння тому, щоб процес утворення й вживання нових термінів був раціональним. Велику допомогу в цьому надає комбінаторна лінгвістика, орієнтована на використання математичного апарата для дослідження різногалузевих термінологій, і вивчає головним чином різні види моделювання.

Питання побудови структурних та семантичних моделей термінів у контексті автоматизованої побудови й експериментального комп'ютерного аналізу їх сукупностей досліджував у своїх працях Е. Ф. Скороходько [2; 6]. Методику, розроблену вченим, доповнив і конкретизував Т. Р. Кияк. На матеріалі німецької фахової мови лісівництва семантичні моделі багатокomпонентних термінів досліджено В. В. Синьо [5]. Проте семантичні моделі англomовних поліморфемних термінів (далі ПТ) християнського богослов'я (далі ХБ) дотепер залишилися поза увагою лінгвістів.

Метою статті є дослідження семантичних моделей англomовних поліморфемних термінів християнського богослов'я, яке передбачає вирішення таких завдань: побудувати семантичні моделі похідних термінів, композитів і термінів-словосполучень та визначити їх доміантні типи; визначити рейтинг семантичних моделей за категоріями і виокремити найуживанішу семантичну модель та релатему.

© Л. А. ЗАКРЕНИЦЬКА, 2013

Матеріал дослідження — це 1495 ПТ із 1983 од. англомовних термінів ХБ, зібраних шляхом суцільної вибірки з англійських тлумачних словників християнського богослов'я (WDCT; WDTT).

Одним із найпростіших способів моделювання є побудова структурних моделей термінів за граматичною ознакою, яка вказує на частину мови, до якої належать компоненти терміна, на морфемний склад компонентів, на їхній порядок у структурі терміна [3, с. 48]. Кожна структурна модель реалізує відповідну семантичну модель терміна. На думку Е. Ф. Скороходька, семантична модель “відображає лексико-семантичні категорії компонентів слова або словосполучення і тип семантичного зв'язку між ними” [6, с. 46-47]. Т. Р. Кияк вважає, що під семантичною моделлю можна також розуміти категорії предметів і зв'язки між ними, що відображено у внутрішній формі [3, с. 49].

Для побудови семантичних моделей ми використовували семантичну мову RX -кодів в її аналітичному варіанті. Цей спосіб описано в праці “Інформаційно-пошукова система “Біт” [2], і полягає в тому, що систему семантичних зв'язків подають у вигляді формул, основними компонентами яких є символи R та X з відповідними індексами. Символи X у таких моделях позначають лексико-семантичні категорії, а R — тип семантичного зв'язку між компонентами слова чи словосполучення. Основними, найзагальнішими та важливими категоріями є X_{020} (“руху”), X_{040} (“тіла”), X_{060} (“властивості”), які з метою компактнішого викладу матеріалу не доцільно розбивати на окремі підвиди. Тому до категорії “тіла” зараховуємо всі конкретні предмети — “людина”, “спороди” та ін., а до категорії “властивості” — “наукові абстракції”, “кількості” тощо. На думку Т. Р. Кияка, такі спрощення суттєво не впливають на характеристики семантичних моделей [3, с. 49].

Відношення між лексико-семантичними категоріями передають за допомогою символу R з відповідним індексом, що означає тип відношень. Символу R_{001} відповідає відношення “бути елементом класу”. Протилежні відношення позначаємо за допомогою штриха у верхньому індексі (наприклад R_{061} — “бути атрибутом”, R'_{061} — “мати атрибут”). Заперечні відношення позначаємо за допомогою знака заперечення ($\neg R_{061}$, $\neg R'_{061}$). Наприклад, семантичну модель терміна *liturgical books* можна записати $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$, що означає “предмет, який має атрибутом властивість”.

До найчастіше вживаних типів семантичних відношень належать: R_{001} — “бути підкласом”; R_{002} — “бути частиною”; R'_{002} — “мати частиною”; $\neg R'_{002}$ — “не мати частиною”; R_{003} — “бути призначеним для використання в”; R_{050} — “бути суб'єктом”; R'_{050} — “мати суб'єктом”; R_{051} — “бути потенційним суб'єктом”; R_{053} — “бути об'єктом”; R'_{053} — “мати об'єктом”; R'_{055} — “мати результатом”; R_{057} — “бути місцем”; R_{061} — “бути атрибутом”; R'_{061} — “мати атрибутом”; R'_{067} — “мати найменуванням”; R_{100} — “бути подібним”; R'_{121} — “мати об'єктом дії” [Там само, с. 50].

У складі англійських поліморфемних термінів ХБ можна виокремити три структурні групи одиниць: похідні терміни, складні терміни або композити, та терміни-словосполучення (далі ТС), які за обсягом відповідно становлять

34,45 %, 11,17 % та 54,38 % усіх ПТ. Проведений аналіз засвідчив, що зафіксовані семантичні моделі похідних термінів із словотвірними структурами S_s, p S та p S_s відображають різні лексико-семантичні категорії термінів. Більшість похідних термінів реалізують семантичну модель $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість” зафіксовану у 21,7 % усіх похідних слів. Ця семантична модель відображає словотвірні структури, утворені за допомогою афіксів з такими значеннями: **-ism** “система теорії, практики” (*apocalypticism* – апокаліпсизм, *Pietism* – пієтизм), **-ity**, **-ness** “стан, властивість” (*canonicity* – канонічність, *reccability* – гріховність, *righteousness* – праведність), **-ics** “галузь знань або діяльності” (*apologetics* – апологетика), **ana-** “знову” (*Anabaptism* – анабаптизм). Велика кількість похідних термінів прогнозує семантичну модель категорії “рух” $R_{001}X_{020}R'_{061}X_{020}$ “дія, яка має атрибутом дію”, зумовлену значенням дієслівної основи, що вказує на конкретну дію, і словотвірними значеннями формантів **-tion/-ion**, **-ing**, **-ment** “процес”, “абстрактна дія” (*canonization* – канонізація, *Christianization* – християнізація, *anointing* – помазання, *ordainment* – поставлення в священство). Наступна за обсягом група похідних термінів, утворених за допомогою афіксів **-ist**, **-ary** “кваліфікативність”, **-er** “агентивність”, **-ian** “особа, яка вірить в конкретний догмат, систему понять”, **-al** “той, що має відношення до чогось, має зв'язок з чимось”, **-arch**, **arch-** “головний, старший”, відображає семантичну модель категорії “тіло” $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$ “тіло, яке має атрибутом властивість”. Наприклад, *apologist* – апологет, *almoner* – той, хто роздає милостиню, *missionary* – місіонер, *Trinitarian* – тринітарій (той, хто вірить в догмат про Трійцю), *conventual* – інок, *ecclesiarch* – єклезіарх, *archbishop* – архієпископ.

Усі зафіксовані семантичні моделі, реалізовані англомовними похідними термінами ХБ, систематизовано й відображено у Табл.1.

Табл. 1 Семантичні моделі англомовних похідних термінів ХБ

Категорія	Семантична модель	Кількість термінів	Загальна кількість термінів категорії	% похідних термінів
“властивість”	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$	112	204	39,6
	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$	58		
	інші	34		
“тіло”	$R_{001}X_{040}R'_{61}X_{060}$	87	163	31,7
	$R_{001}X_{040}R_{050}X_{020}$	43		
	$R_{001}X_{040}R'_{61}X_{040}$	18		
	інші	15		
“рух”	$R_{001}X_{020}R'_{061}X_{020}$	109	148	28,7
	$R_{001}X_{020}R'_{061}X_{060}$	25		
	інші	14		

Результати систематизації засвідчують, що сукупно семантичні моделі категорії “властивість” значно переважають над іншими й загалом станов-

лять 39,6%. Перевага термінів лексико-семантичної категорії “властивість” у групі одиниць із структурою $S_s, p S$ та $p S_s$ свідчить, що словотвірні афікси, які утворюють ці деривати, більшою мірою спеціалізуються на позначенні абстрактних понять.

Англомовні складні терміни ХБ реалізують семантичні моделі різних категорій, утім з-поміж них за обсягом переважає категорія “властивість”. Семантичну модель $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість” представляє більшість структурних моделей композитів, зокрема $S+S$, $A+S$, $Num+S$, $Adv+S$, $A+A$, її зафіксовано в таких термінах: *theocentrism* – теоцентризм, *Anglo-Catholicism* – англокатолицизм, *Counter-Reformation* – контрреформація, *thritheism* – тритеїзм, *omnipotent* – всемогутній.

Найуживанішою семантичною моделлю категорії “тіло” є $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{040}$ “тіло, яке має атрибутом тіло”, яку реалізують складні терміни зі словотвірною структурою $S+S$, наприклад *altar-wine* – вино причастя.

Лексико-семантична категорія “рух” більшою мірою представлена семантичною моделлю $R_{001}X_{020}R'_{053}X_{040}$ “дія, яка має об’єктом тіло”, наприклад, *angelophany* – ангелофанія.

Семантичні моделі термінів-композитів можна систематизувати за категоріями (див. Табл. 2.).

Табл. 2 Семантичні моделі англомовних термінів-складних слів ХБ

Категорія	Семантична модель	Кількість термінів	Загальна кількість термінів категорії	% композитів
“властивість”	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$	69	87	52
	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$	18		
“тіло”	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{040}$	27	50	30
	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$	23		
“рух”	$R_{001}X_{020}R'_{053}X_{040}$	21	30	18
	інші	9		

Результати спостереження переконливо свідчать, що семантичні моделі категорії “властивість”, які зафіксовано у 52 % термінів, переважають і серед композитів. Найуживанішою релатемою для термінів-композитів також є R'_{061} “мати атрибутом”.

Проведений аналіз семантичних моделей ТС ХБ засвідчив, що одна структурна модель може реалізовувати від однієї до дванадцяти семантичних моделей. Найуживанішою серед них є модель $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість”, прогнозована структурними моделями $a + S$, $S + S$, $Num + S$, $S + Pr + S$ та іншими, наприклад: *the synoptic Gospels* – синоптичні Євангелії, *canon law* – канонічне право, *second death* – смерть друга, *Theology of hope* – богослов’я надії. Важливо зауважити, що категорія “властивість” представлена й іншими, проте менш численними семантичними моделями, зокрема $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$ “властивість, яка має суб’єктом тіло” (*Mosaic Law* – закон Мойсея), $R_{001}X_{060}R'_{061}X_{020}$ “властивість,

яка має атрибутом дію” (*liberation theology* – теологія звільнення), $R_{001}X_{060}R_{061}X_{040}$ “властивість, яка є атрибутом тіла” (*the divinity of Christ* – божественна природа Христа), $R_{001}X_{060}R_{061}X_{060}$ “властивість, яка є атрибутом властивості” (*absoluteness of Christianity* – абсолютність християнства).

Семантичні моделі категорії “тіло” реалізовані різними структурними моделями, зокрема $a + S$, $S + S$, $Num + S$, $S + Pr + S$, проте більшість із них прогнозують модель $R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$ “тіло, яке має атрибутом властивість”, наприклад: *High priest* – первосвященик, *Communion bread* – хліб причастя, *Second man* – друга людина (Ісус Христос).

Характерними для англомовної термінології християнського богослов'я є також ТС, які відображають лексико-семантичну категорію “рух”. Більшість термінів цієї групи, що мають структурні моделі $a + S$, $S + S$, $V_a + S$, $Num + S$, прогнозують семантичну модель $R_{001}X_{020}R'_{061}X_{060}$ “дія, що має атрибутом властивість”, наприклад: *holistic salvation* – холистичне спасіння, *Holiness movement* – рух святості, *first resurrection* – перше воскресіння. Меншу кількість термінів прогнозують семантичні моделі $R_{001}X_{020}R'_{061}X_{020}$ “дія, яка має атрибутом дію” (*limited atonement* – обмежене відкуплення), $R_{001}X_{020}R'_{053}X_{040}$ “дія, яка має об'єктом тіло” (*anointing of the sick* – елепомазання хворих), $R_{001}X_{020}R'_{053}X_{060}$ “дія, яка має об'єктом властивість” (*consecrate a bishop* – пошанувати в єпископи).

Усі зафіксовані семантичні моделі ТС були систематизовані відповідно до категорії, встановлено їх сукупний обсяг на рівні моделі та на рівні категорії (див. Табл. 5).

Табл. 5 Семантичні моделі англомовних термінів-словослолучень ХБ

Категорія	Семантична модель	Кількість термінів	Загальна кількість термінів	% ТС
“властивість”	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}$	364	553	68,02
	$R_{001}X_{060}R_{061}X_{040}$	43		
	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{020}$	41		
	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{060}R'_{061}X_{060}$	32		
	$R_{001}X_{060}R_{061}X_{060}$	30		
	$R_{001}X_{060}R'_{061}X_{040}$	25		
	інші	18		
“тіло”	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{060}$	91	119	14,63
	$R_{001}X_{040}R'_{061}X_{040}$	18		
	інші	10		
“рух”	$R_{001}X_{020}R'_{061}X_{060}$	52	141	17,34
	$R_{001}X_{020}R'_{061}X_{020}$	22		
	$R_{001}X_{020}R'_{053}X_{060}$	19		
	$R_{001}X_{020}R'_{053}X_{040}$	17		
	інші	31		

Результати аналізу показали, що англomовні ТС ХБ відображають переважно семантичні моделі категорії “властивість”, меншою мірою семантичні моделі категорії “рух”, і поступаються всім іншим моделі категорії “тіло”.

Отже, структурні моделі похідних, складних і складених термінів реалізують семантичні моделі різних категорій. Аналіз засвідчує перевагу моделей категорії “властивість”, які сукупно становлять 56,32 % усіх ПТ. Семантичні моделі категорії “тіло” і “рух” відповідно становлять 22,20 % та 21,47 % усіх ПТ. Семантичні моделі категорії “властивість” виявляють специфіку англійської християнсько-богословської терміносистеми як мови фахової галузі, що спеціалізується на осмисленні та теоретичному обґрунтуванні різних аспектів духовної реальності та людини у ній, а тому абстрактні поняття домінують над конкретними. Найуживанішою семантичною моделлю визначено $R_{001} X_{060} R'_{061} X_{060}$ “властивість, яка має атрибутом властивість”, що складає 35,92 % усіх ПТ. Відношення між структурними компонентами терміна відображені переважно релативою R'_{061} “мати атрибутом”, яка зафіксована у 95,18 % одиниць.

Перспективою подальших досліджень є вивчення лінгвопрагматичних характеристик англomовних неологізмів у галузі християнського богослов'я.

1. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 76–85.
2. Информационно-поисковая система “БИТ” / Отв. ред. А. А. Стогний. – К.: Наук. думка, 1968. – 220 с.
3. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К.: УМК ВО, 1989. – 103 с.
4. Кияк Т. Р. Объективные критерии нормализации научно-технической терминологии. – Черновцы, 1984.
5. Синьо В. В. Лінгвістичний аналіз німецької фахової мови лісівництва: Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2008. – 223 с.
6. Скороходько Э. Ф. Вопросы теории английского словообразования и её применение к машинному переводу. – К.: Изд-во КГУ, 1964.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

WDCT – The Westminster Dictionary of Christian Theology / Ed. by Alan Richardson and John Bowden. – Louisville: Westminster John Knox Press, 1983. – 614 p.

WDTT – Westminster Dictionary of Theological Terms / Ed. by Donald K. McKim. – Louisville: Westminster John Knox Press, 1996. – 310 p.

L. A. Zakrenytska

SEMANTIC MODELS OF POLYMORPHEMIC TERMS (ON THE GROUND OF ENGLISH CHRISTIAN THEOLOGY TERMINOLOGY)

The article studies semantic models of Christian Theology polymorphemic terms. Semantic models of different word-formation structures on the basis of semantic language of RX-codes in its analytical version are described. The mostly used semantic models are rated due to their categories; the semantic model and relatema typical for mentioned terminology are found out.

Key words: semantic model, relatema, lexical-semantic category, word-formation type, category “quality”, category “body”, category “movement”.